

Euron är som blod – tjockare än vatten

Utan en stark bindning, som inte låter sig rubbas av politikens ofta kortsiktiga opportunistiska, klarar Europeiska unionen inte av sin grundläggande uppgift att skydda Europa mot ekonomiska utmaningar och politiska angrepp. Euron var huvudsakligen ett politiskt projekt för att binda samman Europa.

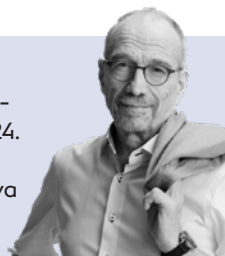
Nittionhundratalet har beskrivits på många olika sätt: som demokratins långsamma genombrott, som moderniseringens våldsamma kris och som det europeiska inbördeskriget. I sin klassiska beskrivning av andra världskriget ställer **A.J.P. Taylor** en, som han kallar grovt formulerad fråga, om vad världskriget handlade om. Han ger oss därmed en liten ledtråd kring Europas gradvisa förvandlingar: "...svaret för det första [kriget] är: 'att avgöra hur Europa skulle omvandlas', men för det andra endast: 'att avgöra om det omvandlade Europa skulle fortleva'. Det första [kriget] förklarar det andra, och förorsakade de facto det andra, så framt en händelse förorsakar någonting annat."

Före den här lite krångliga och filosofiska formuleringen finns en lång beskrivning av krigens alla orsaker. Slutsatsen är i det sammanhanget mera rättfram: det fanns en mängd orsaker. Den formuleringen ställer oss inför den stora europeiska utmaningen: hur åstadkomma en bestående – och fredlig – förändring.

I **John Maynard Keynes** djupt pessimis-

Nils Torvalds

var medlem av Europa-parlamentet 2012–2024. Tidigare Svenska Yles korrespondent i Moskva och Washington.

tiska, men samtidigt så obehagligt realistiska bedömning av Versaillesfredens följder finns det en dramatisk bedömning av **Georges Clemenceau** – och Frankrikes – målsättningar under fredsförhandlingarnas gång: "Klockan kan inte vridas tillbaka. Man kan inte återställa Centraleuropa till 1870 utan att skapa sådana påfrestningar i den europeiska strukturen och släppa lös sådana mänskliga och andliga krafter som, genom att tränga undan gränser och raser, kommer att överväldiga inte bara er och era 'garantier', utan också era institutioner och den existerande samhällsordningen."

Argumenteringen bakom Keynes slutsats bygger på att styrkeförhållandet mellan Frankrike och Tyskland hade förändrats på ett grundläggande sätt under decennierna

Ockupation av Ruhrområdet
i Tyskland. Järnvägsvagnar
lastade med kol på väg till
Frankrike i januari 1923.
Foto: Lehtikuva/Topfoto

efter det tysk-franska kriget. Frankrikes avsikt var, för att behålla sin position som en europeisk stormakt, att vrida klockan tillbaka och den viljan skulle under det följande seklet bli en strukturell och ödesdigert egenskap i Europas historia.

Fjorton vackra punkter...

Keynes kritik mot det sätt på vilket freds-förhandlingarna fördes pekar på det han kallar dubbla kompromisser. Vid förhandlingsbordet finns det bara en representant – Clemenceau – som behärskar situationen och vet vad han vill åstadkomma.

Tyskland hade bett om ett vapenstillestånd med hänvisningar till president **Woodrow Wilsons** fjorton punkter. Frankrike hade ingenting till övers för den sortens predikantromantik. President Wilson anlände till Europa med all den prestige hans fredsprogram hade skapat. Som förhandlare visade han sig vara en trögtänkt amatör. Slutresultatet blev att Frankrike i huvudsak drev igenom sina krav, som ekonomiskt skulle visa sig omöjliga att förverkliga utan katastrofala återverkningar på världsdelens utveckling.

Utan att förmå eller ens eftersträva att se hur de europeiska staterna i ekonomiskt och politiskt avseende var beroende av varandra fortsatte entente-staternas kommission för krigsskadestånd att i små portioner omförhandla betalningsplanerna. Det för med sig nya påfrestningar och undergrävde en av de centrala punkterna i ententens krav inför förhandlingarna om vapenstilleståndet: Tysklands demokratiska samhällsordning som den godkändes i Weimar den 11 augusti 1919.

Ruhrområdet – europeisk kärnregion

Den första dödsstöten kommer i och med

Frankrikes och Belgiens ockupation av Ruhrområdet i januari 1923. Ockupationen är på många sätt illa övervägd. Den kostar för mycket för Frankrike. Det passiva motståndet i Ruhr ödelade Tysklands ekonomiska motor och tvingade fram ytterligare ett ödesdigert beslut: för att understöda det passiva motståndet satte Tyskland igång sedelpressen och skapade därmed en av förutsättningarna för hyperinflationen.

Under den här perioden är **Aristide Briand** den mest intressanta figuren i fransk politik. Han tillhörde den generation av politiker som hade präglats av Frankrikes nederlag i kriget mot Tyskland. Som fransk premiärminister och utrikesminister i diverse regeringar från 1909 fram till 1929 hade han upplevt både hur landet förlorade sin europeiska stormaktsposition och hur världskrigets stora förödande slag förändrade krigets ekonomiska, humanitära och politiska villkor.

Briand har gått till historien genom Kellogg-Briand-pakten (1929), som förbjöd anfallskrig som lösning på internationella konflikter. Pakten har ofta kritiserats för att den bidrog till att skapa mellankrigsperiodens illusioner kring Nationernas förbund och konflikternas fredliga lösningar. Men det är samtidigt värt att notera att Kellogg-Briand-pakten utgjorde den juridiska grunden för rättegångarna över brott mot mänskligheten.

Briand – fredsvän eller fransk patriot

Redan 1926 delade Briand tillsammans med sin tyska kollega **Gustav Stresemann** Nobels fredspris för förhandlingarna, som avslutade ockupationen av Ruhrområdet och skapade en övergående lösning på krigsskadestånden.

Aristide Briand höll den 5 september

”Aristide Briand höll den 5 september 1929 ett engagerat tal under Nationernas förbunds rådsmöte i Geneve. Några decennier senare skulle det visa sig att talet var – i flera hänseenden – historiskt.”

1929 ett engagerat tal under Nationernas förbunds rådsmöte i Geneve. Några decennier senare skulle det visa sig att talet var – i flera hänseenden – historiskt.

I talet efterlyste Briand en europeisk union för att därmed lösa två centrala europeiska utmaningar. Frankrike behövde någon form av tillgång till Ruhrområdets resurser. Samtidigt var han allvarligt oroad över att hamna på efterkälken i förhållande till Förenta staterna. Här spelade Frankrikes lite traditionella antiamerikanism också sin roll.

Tyskt livsrum eller sameuropeiskt intresse

Stresemanns reaktion på Briands förslag var lätt reserverad, men man kom överens om att Frankrike skulle utarbeta sitt förslag mera i detalj. Följande år överlämnade Frankrike sitt utarbetade förslag, men i Berlin mottogs förslaget med stor misstänksamhet. Rikskansler **Heinrich Brüning** avvisade förslaget med en hänvisning till att man den vägen försökte begränsa Tysklands naturliga livsrum (Lebensraum). Begreppet spelade en stor roll i **Adolf Hitlers** politik.

Orsaken till den tyska misstänksamheten byggde huvudsakligen på erfarenheterna

från ockupationen av Ruhrområdet och på Frankrikes ekonomiska beroende av sina bundsförvanter på östra sidan av Tyskland.

TVå decennier senare skulle Frankrike återkomma till frågan.

Under förhandlingarna mellan de tre stora under slutskedet av kriget och efter den tyska kapitulationen i maj 1945 var Frankrike uteslutet från förhandlingsrummen. Utrikesministermötet i London i september 1945 var det första där utrikesminister **Georges Bidault** kunde delta.

Tillbaka till Versailles

Det var två omständigheter som bekymrade Frankrike. Krigsslutet innebar att Polen skuffades västerut. För Frankrikes del innebar det att Tysklands befolkningstygdpunkt närmade sig den fransk-tyska gränsen och i Frankrike kom man med stor säkerhet ihåg att det tyska livsrummet kunde innebära en säkerhetsrisk. Frankrike krävde därför att man skulle dra upp en säkerhetslinje på den tyska sidan och överföra ansvaret för den här buffertzonen på den allierade kontrollkommissionen.

Den andra omständigheten handlade om Frankrikes ekonomiska livsvillkor. Den 14 september lade Bidault fram Frankrikes memorandum. I texten krävde man att Rhenland och Westfalen, därmed också omfattande Ruhrområdet, skulle avträdas.

”Europas och världens säkerhet kräver att Tyskland förlorar friheten att förfoga över den krigspotential som utgörs av industrin och resurserna i den Rhen-Westfaliska regionen. Västvärldens säkerhet kräver att Rhenlandet i framtiden inte ska utgöra vare sig en väg eller en arsenal eller en sprängbräda för ett angrepp mot Frankrike och västmakterna i allmänhet. Utan ytterligare dröjsmål bör därför en gränslinje upprättas för att omfatta Rubrs bassäng

Versaillesfreden undertecknas i Paris den 28 juni 1919. Slutresultatet blev att Frankrike i huvudsak drev igenom sina krav, som ekonomiskt skulle visa sig omöjliga att förverkliga utan katastrofala återverkningar på världsdelen utveckling. Foto: Helen Johns Kirtland

och Rhens västra strand; den linjen bör vara en gräns i väster och skapa ett område över vilket Tysklands centraladministration inte hade någon auktoritet.”

Det allt överskuggande kalla kriget

Det franska förslaget innebar att segrarmakterna också efter andra världskriget var på väg mot samma lösning, som i Versaillesfreden hade stakat ut vägen till följande krig. Men både Förenta staternas och Storbritanniens politiska ledning hade lärt sig sin läxa. Kritiken mot det franska förslaget var förödande.

Erfarenheterna från ockupationen av Ruhrområdet 1923 hade med stor tydlighet visat, att den tyska ekonomin inte var livsduglig utan Ruhrområdet. Det hade i

förlängningen fört med sig att Tysklands befolkning enbart kunde hållas vid liv på de allierades bekostnad. Frankrikes förslag hade också inneburit att Sovjetunionen hade inbjudits att slå sig ner vid Rhens strand och fatta beslut som i verkligheten kringskar handlingsfriheten för Förenta staterna och Storbritannien i ockupationszonerna. Hur viktig frågan var för Frankrike underströks av att landet också hade förhandlat med Sovjetunionen om förslaget, men Moskva ville inte ytterligare spänna relationerna och indirekt öppna för en diskussion om hur man förvaltade den östtyska zonen.

Det fanns samtidigt en viss förståelse för Frankrikes bryderi. Genast i början av återuppbyggnaden visade det sig att Tysk-

lands återhämtning gick betydligt snabbare än Frankrikes. Det hade sina uppenbara orsaker. Kolet på den tyska sidan var av bättre kvalitet och det gick därför att koxa, vilket var en oundviklig förutsättning för stålproduktionen. Frankrikes stålindustri behövde tyskt kol.

Den verkliga europén – en engelsk tjänsteman

Ernest Bevin, Labour-regeringens utrikesminister, var en erfaren facklig ledare. Han försökte hitta en lösning, som på något sätt hade socialiserat den tyska stålindustrin och gav EIPS (Economic and Industrial Planning Staff) i uppgift att granska förutsättningarna. Den avgörande insatsen kom från **John Alexander**, controller i den brittiska planeringskommissionen för militärregeringen i Tyskland.

Den juridiska utgångspunkten för Alexanders lösning var den organisation **Franklin D. Roosevelt** hade skapat för att kunna utnyttja Tennessee-flodens energipotential. Floden flöt genom flere delstater och hade stött på enskilda problem i var och en av dem. Man skapade därför Tennessee Valley Authority, som på kort tid och med framgång byggde ut kraftförsörjningen i en av Förenta staternas fattigaste regioner.

Alexander föreslog därför någonting som han kallade Rhine Valley Authority. Han föreslog också att den här skapelsen – åtminstone till en början – skulle ledas av en fransman på grund av Frankrikes uppenbara och legitima intressen.

Från Bizonia till Bryssel

Bidaults äventyrliga förslag, som stred mot Atlantdeklarationens principer, stötte på ett ganska kompakt motstånd, som ökade ju besvärligare det kalla kriget blev. Enbart

några år efter krigsslutet fanns det inte mycket kvar av segerrusets optimism från 1945. Ockupationen visade sig vara dyr och Tyskland måste på något sätt fås på benen.

Den amerikanska och brittiska lösningen kom redan 1947 i form av Bizonia, de sammanslagna ockupationszonerna med *Länderrat* som en rudimentär tysk förvaltningsstruktur.

Frankrike stretade emot och det var **Jean Monnet**, som hade anförtrots uppgiften att finna en lösning. Han hade den franska planeringskommissionen till sitt förfogande. Det är synnerligen sannolikt att han kände till tidigare franska försök – från Briand till Bidault – att hugga åt sig något av krigsbytet. Monnet hade varit biträdande generalsekreterare i Nationernas förbund och måste den vägen ha varit förtrogen med den franska taktiken under fredsförhandlingarna i Versailles och det första förslaget om att skapa en europeisk union kring de tyska resurserna i Ruhrområdet.

Tidsbrist för Monnet

Men det brådskade. Efter de vägvisande mötena mellan segermakternas ledare – Teheran, Jalta och Potsdam – överlämnades en stor del av problemlösningens besvärliga och mera praktiska uppgifter till utrikesministrarna och där ökade svårigheterna i en takt som bestämdes av det framväxande kalla kriget. Den spänningen förutsatte egentligen ett bättre samarbete mellan de västallierade och här var det Frankrike som skapade nya utmaningar.

De Gaulles regering använde naturligtvis den positionen för att försöka tillskansa sig nya fördelar, vilket i sin tur lite läste situationen. Efter ett antal misslyckanden gav man Frankrike ett ultimatum – på utrikesministermötet i London i maj 1950 måste

det finnas en fungerande fransk lösning på bordet.

Klockan sex på eftermiddagen den 9 maj 1950 höll Robert Schuman sin presskonferens i "Klocksalen" i utrikesministeriet. Han var på väg till utrikesministermötet i London den 11 maj och klockan tickade inte enbart i *Salon de l'Horloge*.

Det är Schuman som fått all ära för förslaget om Kol- och stålunionen, men lösningen hade funnits i John Alexanders säck innan den sedan hittades i Jean Monnets påse.

Lösning och lättnad

På utrikesministermötet kände antagligen Schumans kolleger till förslaget. Ernest Bevin hade fått Alexanders förslag långt tidigare. Dean Acheson torde också ha varit informerad om Alexanders ursprungliga förslag. Därför var den officiella reaktionen positiv: *"I USA fick den franske utrikesministern Robert Schumans deklaration enhälligt bifall. Schumanplanen verkade vara det första steget mot en europeisk federation och en inre europeisk marknad. Förenade staterna kunde bara understöda närmare band mellan Frankrike och Tyskland och upplösningen av kartellerna i tysk tung industri, eftersom skapandet av ett enat Västeuropa var ett av de viktigaste utrikespolitiska målen."* (Citatet från CVCE:s hemsida.)

Efter utrikesministrarnas möte började Västeuropas strukturer ta form. Nato och det som skulle bli Europeiska unionen fanns på plats.

Bland tyska ekonomer fanns det visserligen efter Monnets förslag ett växande missnöje, men Konrad Adenauer var försiktig. Tillsammans med sin statssekreterare Walter Hallstein dämpade han det gryende missnöjet. För honom – och för Tyskland

"Det är Schuman som fått all ära för förslaget om Kol- och stålunionen, men lösningen hade funnits i John Alexanders säck innan den sedan hittades i Jean Monnets påse."

– var det av strategisk betydelse att komma tillbaka till de europeiska förhandlingsborden.

Demokrati och stormaktsbalans

Men hur stabila var de västeuropeiska strukturerna? Alla kriser från 1950 framåt hade visat att det hela tiden fanns en irriterande friktion mellan olika europeiska lösningar. Varje större internationell konflikt – Vietnam-kriget, sexdagarskriget och Palestina, oljan, Irak – återspeglade sig på Europas lite darriga sammanhållning. Den låg i öppen dager i konkurrensen mellan EEG och Efta och den tillspetsades ytterligare i och med Sovjetunionens sammanbrott.

Men också i sin nuvarande och efter Lissabon-avtalet demokratiserade skepnad är Europeiska unionen en stormaktslösning, där taktpinnen med stor skicklighet och insikt har förts av Frankrike. Det finns alltså ett strukturellt sammanhang från Wienkongressen 1814–1815 till alla europeiska fredslösningar. Wienkongressen var lathunden för diskussionerna inför mötet i Versailles efter första världskriget och fungerade fortfarande som modell under förhandlingarna efter andra världskriget.

Wienkongressen skapade uttrycket "Concert of Europe". Begreppet kunde kanske bäst översättas till *det samordnade Europa*,

en samordning på basis av stormakternas intressen av balans och inflytelsefärer.

I dagligt arbete inom EU visar sig *det samordnade Europa* i kommissionens tolkning av subsidiaritets- och proportionalitetsprinciperna. För att undvika de enskilda medlemsstaternas behov av undantag har man skapat en juridisk praxis, som i praktiken skjuter Lissabon-avtalets krav på närhet och proportionalitet åt sidan. Det ökar det centripetala trycket och gör därmed sammanhållningen till en ännu större utmaning. Den populistiska kritiken från höger och vänster är en motreaktion mot den här kärnan av övercentralisering. Utan en stark bindning, som inte låter sig rubbas av politikens ofta kortsiktiga opportunist, klarar unionen inte av sin grundläggande uppgift att skydda Europa mot ekonomiska utmaningar och politiska angrepp.

Euron har kritiserats av alla tänkbara och otänkbara professorer, politiker och självutnämnda profeter (inbegripet också skribenten till dessa rader), men kritiken har nästan undantagslöst byggts på lite lösa ekonomiska teorier och antaganden eller på ren opportunist. Det har varit fallet ända sedan **Robert A. Mundells** artikel om optimala valutaområden (1961). **Viktor Orbán** och **Marine le Pen** må driva sitt motbjudande spel – och få sin belöning i någon annan valuta – men euron är någonting långt starkare.

Euron var inte huvudsakligen ett ekonomiskt projekt. Det var ett politiskt projekt för att binda samman Europa. Euron är som blod – tjockare än vatten.

PERSONFÖRTECKNING

- **A.J.P. Taylor**, brittisk historiker
- **John Maynard Keynes**, brittisk nationalekonom och filosof

- **Georges Clemenceau**, Frankrikes konseljpresident 1906-1909 och 1917-1920
- **Woodrow Wilson**, USA:s president 1913-1921
- **Aristide Briand**, Frankrikes konseljpresident 1909-1911, 1913, 1915-1917, 1921-1922, 1925-1926 och 1929
- **Gustav Stresemann**, Tysklands rikskansler 1923 och utrikesminister 1924-1929
- **Heinrich Brüning**, Tysklands rikskansler 1930-1932
- **Georges Bidault**, Frankrikes utrikesminister 1944-1946, 1947-1948 och 1953-1954, ordförande i Frankrikes provisoriska regering 1946 samt konseljpresident 1949-1950
- **Ernest Bevin**, Storbritanniens utrikesminister 1945-1951
- **John Alexander**, controller i den brittiska planeringskommissionen för militärregeringen i Tyskland efter andra världskriget
- **Franklin D. Roosevelt**, USA:s president 1933-1945
- **Jean Monnet**, fransk diplomat och politiker som ansvarade för det franska generalkontoret för moderniserings- och utrustningsplanen efter andra världskriget
- **Charles de Gaulle**, Frankrikes regeringschef 1944-1946 och Frankrikes president 1959-1969
- **Robert Schuman**, Frankrikes konseljpresident 1947-1948 och utrikesminister 1948-1952, Europaparlamentariker 1958-1962 och Europaparlamentets talman 1958-1960
- **Dean Acheson**, USA:s utrikesminister 1949-1953
- **Konrad Adenauer**, Västtysklands förbunds-kansler 1949-1963
- **Walter Hallstein**, statssekreterare i Västtyskland i början av 1950-talet, Europeiska kommissionens ordförande 1958-1967
- **Robert A. Mundell**, Kanadensisk nationalekonom